

НАУКОВА І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Т.СИДОРЧУК

Центральний інститут післядипломної освіти АПН України

У силу різних історичних, політичних і культурних причин життя української міжвоєнної еміграції тісно пов'язане з двома великими історичними і культурними центрами Європи – Віднем і Прагою.

З австрійською столицею безпосередній зв'язок тягнеться з кінця XVIII ст., коли Відень стає політичною метрополією для частини українського народу. Державна приналежність галицьких українців до 1918 р. до Австро-Угорської монархії, їх обізнаність з усіма сторонами австрійського суспільства, сформовані українські історичні і культурні традиції на етнічних австрійських землях зумовили постання віденського центру української еміграції на початку 20-х років. Тісні контакти, всебічне взаємопізнання і співпраця двох слов'янських народів – чеського і українського – в найбільшій мірі виявили себе в міжвоєнні роки, коли Прага перебрала на себе функції одного з найважливіших центрів української політичної, наукової і мистецької еміграції. Але крім того, в житті і діяльності українських емігрантів 20-30-х років існує ще й внутрішній взаємозв'язок між Віднем і Прагою, який позначився на багатьох значущих для української науки, освіти і культури справах. Одним із прикладів такого зв'язку є унікальне явище не лише в історії української освіти і науки – Український Вільний Університет. Більшість досліджень, присвячених УВУ, розкривають насамперед Празький період його діяльності, оминаючи такий важливий етап, як формування самої ідеї УВУ, її реальне втілення, закладення основ і функціонування (хоч і нетривале) у Відні.

Перша думка про необхідність організації і впорядкування наукового й освітнього життя українських емігрантів виникла в липні 1919 р. на зборах Українського Наукового Товариства у Відні, які відбулися при участі громадсько-культурних та наукових діячів, зокрема О.Олеся, В.Піснячевського, І.Горбачевського, С.Дністрянського, Д.Дорошенка. Збори ухвалили заснувати Український Культурний Інститут з місцем осідку в Празі і звернутися до уряду УНР, зокрема до посольства УНР в Чехословаччині, з проханням про фінансування інституту. Згідно з розробленим проектом інститут поряд з завданням теоретичного дослідження проблем науки і культури мав на меті розробляти практичні питання державного, економічного, культурно-освітнього життя¹. Як писав Д.Дорошенко: “Цей інститут мав служити українським національним архівом, музеєм, бібліотекою, взагалі притулком для української культурної праці за кордоном, на випадок, якби зовсім упала українська державність і ми не мали би захисту на своїй рідній землі”². З підготовленими матеріалами про заснування інституту наприкінці 1919 р. в Прагу до посольства УНР поїхала делегація професорів у складі І.Горбачевського, О.Колеси і С.Дністрянського. Недовготривалі переговори з представниками уряду УНР про фінансування закінчилися безрезультатно. О.Колеса в одному з документів у зв'язку з перенесенням майбутнього українського університету до Праги з приводу переговорів зазначав наступне: “... старання лишилися без успіху, бо українське посольство в Празі не вважало відповідним тою справою займатися”³. Головою посольства УНР у Празі в той час був М.Славінський, який повністю відображав ставлення уряду УНР як до ЗУНР, так і до її наукових репрезентантів зокрема.

Впродовж 1919-1920 років в Австрії інтенсивно зростала кількість емігруючої української молоді, яка одразу ж після прибуття записувалася на навчання в вищі навчальні заклади, віддаючи перевагу університетській освіті. Значне скупчення української молоді, зокрема у Відні, було одним з поштовхів для українських учених-емігрантів до створення тут українського науково-навчального закладу. Цьому сприяла також та обставина, що навчаючись в австрійських закладах, українська молодь

здобувала освіту, не отримуючи жодних знань з українознавства і не маючи можливості вчитися рідною мовою.

У кінці вересня 1920 р. українські вчені О. Колеса, С. Дністрянський, С. Рудницький, Д. Антонович ввійшли до складу Союзу українських журналістів і письменників (далі – СУЖіП) як члени новозаснованої секції академічних викладів, яка поставила перед собою завдання організувати навчання української молоді на чужині. Слід зазначити, що діяльність цих професорів, які так наполегливо шукали шляхів та можливості ще з 1919 р. організувати українські наукові сили в еміграції, протягом довгих років, починаючи з кінця XIX ст., пов'язана зі справою відкриття українського університету та розвитку освіти взагалі. О. Колеса та С. Дністрянський як українські депутати з 1899 та 1907 років до австрійського парламенту, неодноразово виступали з промовами, робили депутатські внесення в справі утворення самостійного українського університету в Галичині⁴.

Не лише політична діяльність, але без перебільшення все життя О. Колеси пов'язане з обороною й утвердженням права українців на освіту, у тому числі університетську. З 1896 р. учений займав у Львівському університеті різні посади – від заступника професора кафедри української мови і літератури до директора семінару української філології і декана філософського факультету. В семінарі під його керівництвом брали участь майбутні відомі науковці С. Томашівський, В. Гнатюк, С. Людкевич, М. Возняк, М. Федюшка. В 1906 р. Колеса заснував український народний університет під назвою “Товариство українських наукових викладів ім. П. Могили”. В українському парламентарному клубі у Відні він виконував обов'язки голови шкільної комісії і референта університетської справи, а під час Першої світової війни був одним із засновників та віце-президентом Загальної Української Культурної Ради. При його безпосередній участі були створені українські школи в таборах українських біженців у Гмюнді, Вольсбергу, Гредігу. Саме О. Колесі належить ідея заснувати секцію академічних викладів при СУЖіП, керування якою було йому і доручено⁵.

С. Дністрянський після закінчення Віденського, Берлінського та Лейпцигського університетів з 1898 до 1918 року працював доцентом та професором цивільного права Львівського університету⁶. На початку 1920 р. вчений поряд з іншими українськими діячами заснував Товариство прихильників освіти у Відні і очолив його. Початок діяльності С. Рудницького в сфері освіти датується 1908 р., коли він був обраний приват-доцентом, а з 1910 р. – доцентом філософського факультету Львівського університету. В 1915 – 1918 роках він викладав географію в Академії експорту і світової торгівлі та Інституті культурних досліджень у Відні⁷. Історик мистецтва Д. Антонович після навчання Київському та Харківському університетам, а з 1906 р. за кордоном у Франції, Німеччині та Італії, викладав історію мистецтва в Київській мистецькій школі та Київській консерваторії ім. М. Лисенка. Перебуваючи в еміграції у Відні, він працював над написанням лекційного курсу з історії українського мистецтва⁸. Таким чином, справою організації навчання української молоді у Відні займалися українські професори, які мали великий досвід викладацької, наукової та організаційної праці на ниві освіти⁹. Заходи вчених-емігрантів у справі організації студії для українських студентів, як в цілому мета і завдання секції академічних викладів, знайшли всебічну підтримку та прихильне ставлення Управи СУЖіП, зокрема його голови В. Кушніра та заступника голови О. Олеся. В результаті підготовчої роботи протягом жовтня – листопада 1920 р. члени секції академічних викладів склали тематику лекцій та забезпечили виклади лекторськими силами. Відкриття цих наукових викладів відбулося 30 листопада, де О. Колеса у вступній промові сказав: “На аполітичному і безпартійному ґрунті зійшлися ми всі для збереження і поглиблення культурних цінностей, так занедбаних в часі воєнних лихоліть. Усіх нас оживляє думка, щоби нашому громадянству, а особливо нашій молодіжці, якої велика частина лягла на кровавому шляху в боротьбі за волю рідної країни, треба тій решті, недоступній для університету на своїй землі, – стати в науку в рідній школі”¹⁰.

Лекції читались у приміщенні робітничого товариства “Єдність” у Відні з наступної тематики: М. Грушевський – “Примітивні форми суспільного життя та їх сліди в українській традиції”; С. Рудницький – “Українська географія”; О. Колеса – “Головні

напрямки і методи в розділах фольклору”; С.Дністрянський – “Самоозначення українського народу”, “Теорія конституції”; Д.Антонович – “Дерев’яні церкви на Україні”; В.Старосольський – “Характеристика радянської конституції”; І.Ганицький – “Технічні джерела енергії в різних країнах і їх використання”; М.Сабат – “Грецька і римська архітектура”¹¹. Виклади були доступні для всіх бажаючих, проте головним чином їх відвідувала академічна молодь. Тематика прочитаних лекцій свідчить, що організатори викладів не прагнули та, врешті, і не мали можливості на цьому етапі упорядкувати їх програму шляхом систематизації за окремими науковими галузями чи проблемами. В цілому гуманітарний напрям тем лекцій був спричинений тими науковими силами, які засновували перші академічні виклади з українознавства. Про роботу даних курсів Н.Полонська-Василенко писала: “Слухачів на академічних викладах в 1920 році збиралося чимало, але випадковими були і теми і контингент слухачів: були люди з університетською освітою і зовсім без неї, було багато жінок, що прагнули поповнити гімназійну освіту. В цілому виклади мали великий успіх і це стало одним з поштовхів влаштувати систематичні курси”¹². Таким чином, організація наукових викладів була своєрідною апробацією ідеї науково-навчального закладу, з’ясуванням бажання української молоді до студій з українознавства та її зацікавлення в поданій тематиці лекцій. Успіх та популярність викладів, які були своєрідним необхідним початковим етапом в створенні університету, надихнув їх організаторів на подальшу інтенсивну роботу.

Крім проведення наукових викладів українські вчені-емігранти робили багато, щоб вони перетворилися на науково-навчальний заклад. У листопаді 1920 р. відбулася низка нарад представників українських організацій, зокрема Українського Соціологічного Інституту, очолюваного М.Грушевським¹³, який мав намір організувати виклади на теми соціальних наук, та СУЖіП, який у свою чергу планував розширити вже організовані наукові виклади. Керівництво обох інститутів вирішило об’єднати зусилля, зокрема СУЖіП виявив готовність взяти на себе матеріальне забезпечення цієї справи, а організацією академічної частини зайнялася ініціативна група професорів, що входили до академічної секції СУЖіП, Товариства Прихильників Освіти та Українського Соціологічного Інституту (далі у тексті – УСІ). На нарадах було обрано управу університетських курсів до якої увійшли М.Грушевський як голова Управи з функціями ректора, О.Колеса як заступник голови з функціями декана філософського відділу та С.Дністрянський як декан відділу права і політичних наук. Намічений на нарадах план викладів розподілявся на два великих цикли – українознавства та соціальних наук загальним обсягом 202 лекційних години, у читанні яких передбачалася участь університетських професорів та працівників УСІ¹⁴.

Проте таке конституювання керівництва та програма лекцій мали лише теоретичний характер і тривали дуже недовго внаслідок доктринальної розбіжності в поглядах між М.Грушевським і більшістю членів – організаторів університету. М.Грушевський, не бажаючи залишити створений ним УСІ, зажадав автономії для нього в структурі УВУ¹⁵. Він вимагав надати інституту право самостійно призначати професорів і лекторів свого відділу, оминаючи загальноуніверситетську вчену раду. Другою вимогою М.Грушевського для усамостійнення УСІ була відмова при підборі кадрів від необхідності мати обов’язково науковий ступінь чи звання, а при підборі слухачів, – від обов’язковості необхідної освіти. Мотиви, які спонукали видатного вченого зажадати здійснення поставлених ним вимог, полягали, на нашу думку, перш за все в тому, що М.Грушевський, будучи організатором УСІ і його повноправним господарем, хотів зберегти його специфіку, а не розчиняти його в структурі УВУ, а, по-друге, багато співробітників інституту, товаришів М.Грушевського по партії українських соціалістів-революціонерів, такі як М.Чечель, П.Христюк, М.Шраг, М.Шаповал та інші, не мали ані досвіду викладання в вищій школі, ані наукових ступенів та звань.

Професор О.Колеса, який розробив проект академічного статуту курсів і якого підтримала більшість присутніх у Відні професорів і науковців, бажав організувати справді вільний, тобто не державний заклад, проте все ж таки на зразок західноєвропейських державних університетів з необхідною академічною кваліфікацією

для викладачів і академічним цензом для студентів. М.Грушевський та його товариші по інституту, не отримавши підтримки, відмовилися від дальшої співпраці щодо створення УВУ¹⁶.

На початку 1921 року систематичні університетські курси організовуються в УВУ, ректором якого був обраний О.Колеса. Урочисте відкриття у Відні при участі всіх кіл української еміграції відбулося 17 січня 1921 року, де після привітань представники українських організацій виступили з лекціями: С.Шелухін на тему “Право, етика, релігія, справедливість” і С.Рудницький – “Україна як географічна одиниця”. На відкритті було також ухвалено заснувати два факультети – філософський та права і політичних наук, а також Раду (Сенат) УВУ. До складу Сенату увійшли: О.Колеса – ректор, С.Дністрянський – заступник ректора, декан факультету права і політичних наук, В.Старосольський – заступник декана факультету права і політичних наук, секретар, І.Ганицький – заступник декана філософського факультету, деканом якого було обрано І.Огієнка. З часом, після відмови І.Огієнка приїхати до Відня, посаду декана філософського факультету зайняв С.Рудницький¹⁷. З нагоди урочистого відкриття Рада УВУ отримала численні телеграми – привітання від українських громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів, українських організацій з Галичини та з тих країн, де проживала українська еміграція. З великою прихильністю до факту заснування УВУ поставилася чеська та австрійська преса, високо оцінюючи працю українських учених-емігрантів¹⁸. У протоколі-угоді, складеному представниками ради УВУ та СУЖІП, зазначалося, що метою університету мало бути поширення вищої освіти в усіх напрямках людського знання шляхом наукових викладів та інших форм навчання при забезпеченості повної свободи поглядів і напрямків діяльності¹⁹. В основу цієї діяльності УВУ був покладений австрійський закон від 27 квітня 1873 року про устрій та організацію університетів, згідно з яким був зведений обов’язковий науковий ценз і програми за зразком західноєвропейських університетів²⁰. Відмінності УВУ в порівнянні з типовими західноєвропейськими університетами торкалися в основному структури. УВУ мав не традиційний поділ на 4 факультети – філософський, юридичний, медичний та теологічний, як було прийнято в Європі в епоху ренесансу, а лише на два факультети – філософський і права та політичних наук. Така структура УВУ була спричинена еміграційними умовами його створення: по-перше, наявністю українських наукових сил, які б забезпечили фахове викладання; по-друге, кількістю, складом та професійними уподобаннями молоді; по-третє, потребою українського народу в результаті втрати державної незалежності в освічених кадрах нового покоління – юристах, істориках, політологах, економістах, як практиках, так і науковцях; по-четверте, матеріальними можливостями для утримання складу.

Після отримання грошей і складення угоди з СУЖІП Рада УВУ провела декілька засідань, де були визначені програми лекційних курсів і склад професорів. У першому семестрі УВУ на протязі лютого-травня 1921 р. були прочитані на філософському факультеті курси лекцій з наступної тематики: професор Д.Антонович – “Історія українського мистецтва” і “Мистецтво нових часів”; професор А.Артимович – “Історія римської поезії”; професор І.Ганицький – “Розвиток промисловості на Україні”; професор Д.Дорошенко – “Курс української історіографії”; доцент В.Залозецький – “Нариси історії середньовічного і ренесансового мистецтва”; професор О.Колеса – “Українська палеографія”, “Історія української мови”, “Історія української літератури”; доктор М.Лозинський – “Історія української політичної думки”; професор С.Рудницький – “Географія України”; професор М.Сабат – “Грецький театр і драма”, “Грецька повнофігуральна різьба”²¹.

На факультеті права і політичних наук зголосилися прочитати свої лекції: професор С.Дністрянський – “Теорія права”, “Конституційне право”, “Міжнародне право”; професор І.Ганицький – “Український кооперативний рух та його економічні підстави”; професор Д.Коропатницький – “Теорія карного права”; доктор М.Лозинський – “Монархія і республіка”, “Парламентарна і радянська форми влади”, “Зложені держави”; доцент П.Лисяк – “Критичний огляд економічних теорій”; професор В.Старосольський –

“Гене́за права”, “Державне право”; С.Шелухін – “Право, етика, справедливість”, “Історичний огляд українського права”²².

Тематику лекцій філософського факультету в порівнянні з факультетом права і політичних наук характеризувало переважання українознавчої проблематики. З тринадцяти курсів лекцій філософського факультету вісім були присвячені безпосередньо питанням української історіографії, літератури, мови, географії, політичної думки і мистецтва. Тематика курсів факультету права і політичних наук, за винятком двох курсів, більше відповідала традиційним курсам європейських університетів, хоча, безумовно, зміст лекцій не міг не торкатися питань історії українського права, форм української державності та ін. В цілому, побудова програми викладів відповідала меті заснування УВУ – задовольнити потребу української молоді здобути університетську освіту на рідній мові з особливим узглядненням українознавчих проблем.

Отже, у Відні протягом першого семестру викладали на філософському факультеті УВУ 6 професорів і один доцент. Крім вищеназваних викладачів, до читання лекцій в УВУ були запрошені В.Липинський та І.Огієнко, які не змогли взяти участь у роботі університету. Оголошення про лекції та їх програми друкувалися українською та німецькою мовами, оскільки частина лекцій читалась і німецькою мовою професорами С.Дністрянським, В.Старосольським, М.Лозинським. Усього протягом першого семестру професорами та доцентами УВУ на обох факультетах було прочитано 315 годин лекцій, з них 190 годин – на філософському факультеті і 125 годин – на факультеті права та політичних наук²³.

Перший і останній австрійський семестр діяльності УВУ тривав з початку лютого до початку травня 1921р. Лекції відбувалися в приміщеннях міських шкіл, які безоплатно надавав магістрат Відня. В УВУ навчалися українці, які, будучи студентами Віденських навчальних закладів, перш за все Віденського університету, прагнули отримати знання з українознавства. Крім цієї категорії, слухачами УВУ була українська молодь, яка бажала здобути університетську освіту, проте не мала можливості оплатити навчання в австрійських закладах. Згідно з статутом УВУ давав можливість навчатися всім бажаючим безоплатно, в чому також полягало велике значення українського університету на чужині²⁴. В першому семестрі в УВУ навчалось 90 студентів, в тому числі на філософському факультеті – 65, і на факультеті права і політичних наук – 25²⁵.

Вже протягом першого семестру УВУ дали про себе знати складні проблеми з утриманням університету і набором слухачів. Внаслідок росту інфляції в Австрії СУЖІП, який зобов'язувався матеріально підтримувати УВУ, більше не міг фінансувати його діяльність. Коли також виявилось, що в Празі через сприятливіші умови для проживання і прихильного ставлення до української справи президента Чехословаччини Т.Масарика, значно зросла в порівнянні з Віднем українська еміграція, ініціатори УВУ, враховуючи відсутність подальшої підтримки, вирішили перенести університет до Праги. Практичні заходи щодо перенесення університету до Праги Рада УВУ розпочала ще в березні 1921р. Безпосереднім поштовхом до цього був лист до Ради УВУ української студентської організації в Празі “Академічної Громади” від 11 лютого 1921р. з проханням “перенести цю інституцію до Праги, щоби духовий голод викладів з обсягу своєї мови, літератури, історії та взагалі рідної культури, а також викладів в рідній мові з інших галузей людського знання задовільнити зверх 700 українських студентів, що під цю пору проживають в ЧСР, а з яких у самій Празі є поверх 378 на високих школах”²⁶. 16-го березня рада УВУ приготувала меморіал в справі перенесення університету до столиці Чехословаччини, який надіслала чеському уряду. На початку травня О.Колеса та С.Дністрянський з метою вирішення цієї справи прибули до Праги, де були прихильно прийняті президентом міністрів Л.Черним, міністром закордонних справ Е.Бенешем, міністром освіти Шустею і знайшли зрозуміння і підтримку наукових кіл Карлового університету. Чеська влада дала свою згоду на перенесення УВУ до Праги, а керівництво Празького університету згодилося надати приміщення для адміністрації УВУ та читання лекцій²⁷. На основі рішення міністерства закордонних справ ЧСР від 16 березня 1921р. та рішення міністерства освіти від 5 жовтня 1921р. та

згідно з постановами Сенату Карлового університету УВУ розпочав свій другий семестр у Празі з жовтня 1921р.²⁸

З перенесенням УВУ до Праги відкрилася нова сторінка історії української освіти і науки в умовах міжвоєнного еміграційного життя, насичена значними досягненнями і проблемами, успіхами і невдачами. Якщо в австрійський період фінансування УВУ (чи не найболючіше питання еміграції) було забезпечене СУЖІП, то в Празі протягом 1921-1939 років університет отримав державну фінансову допомогу 10,1 млн. крон, а українські студенти отримували відповідно стипендії на суму 43,8 млн. крон²⁹.

Максимальної цифри загальна кількість студентів УВУ в Празі досягла в 1922-1923 академічному році – 874. У наступні роки кількість студентів зменшилася, проте, все-таки протягом першого десятиліття в УВУ студіювало 7802 особи, а протягом другого (1931 – 1941) – 3 366. Н.Полонська-Василенко визначала 12тис осіб, які пройшли за 20 років через аудиторії УВУ празького періоду³⁰.

Ті українські професори, які стояли біля джерел заснування УВУ і викладали у Відні, продовжували і в празький період університету здійснювати ним керівництво, займатися викладацькою та науково-дослідною роботою. Зокрема перший ректор О.Колеса працював в УВУ 24 роки, тобто від часу його заснування до закриття. В Празі він був декілька разів обраний на посаду ректора. Історик мистецтва і театру Д.Антонович у Відні читав курс лекцій в університеті, а в Празі, крім викладацької роботи, виконував обов'язки ректора УВУ в 1928 і 1937 роках, входив до складу його першого Сенату. С.Дністрянський був обраний членом Сенату УВУ у Відні, де виконував обов'язки заступника ректора і декана факультету права і політичних наук, а в Празі, ставши ректором УВУ, продовжував інтенсивну наукову та викладацьку роботу. Професор державного права В.Старосольський працював у Празі до 1928 року – часу свого переїзду до Львова.

“УВУ став науковим осередком всього празького українського життя”³¹, - ці слова Н.Полонської-Василенко можна віднести й до його австрійського періоду, коли більшість українських учених у Відні була об'єднана ідеєю заснування першої української науково-освітньої інституції.

Про сприятливі умови з одного боку, а з іншого – про інтенсивність науково-дослідної роботи українських учених-емігрантів у Чехословаччині свідчать проведені в Празі в 1926 і 1932 роках I і II Українські наукові конгреси, в яких брали участь майже всі професори УВУ. Під час, зокрема, першого конгресу в Клементинумі була організована виставка наукових праць і підручників, які були видані в 1917-1926 роках, в тому числі професорів С.Дністрянського, Д.Антоновича, Д.Дорошенка, А.Артимовича та ін.

Наукова діяльність українських вчених у Чехословаччині характеризується тісними контактами з чеськими науковцями, які підтримувалися через співпрацю в різних міжнародних наукових товариствах, участю в виставках, лекціях в чеських вищих навчальних закладах. Наприклад, у Карловому університеті в 1926 р. була заснована посада викладача з українознавства, яку посідав ректор УВУ О.Колеса. С.Дністрянський працював також професором Вільної школи політичних наук у Празі (1929-1933), неодноразово був членом екзаменаційної комісії юридичного факультету Карлового університету. Д.Дорошенко читав курс лекцій з історії України в Карловому університеті; академік С.Смаль-Стоцький і професор В.Сімович викладали в торговій вищій школі.

Саме зусиллями УВУ в Празі була видана низка наукових праць українських вчених, зокрема С.Дністрянського “Загальна наука права і політики”, “Погляди на теорію права і держави”, “Провідні думки в історії та теорії міжнародного приватного права”, “Нова держава”; В.Старосольського “Методологічна проблема в науці про державу”, “Партія в конституції чехословацької республіки”; О.Бочковського “Народ собі”; Р.Лашенка – “Ідея права власності на землю на Україні”, “Лекції по історії українського права”; С.Шелухіна – “Україна – назва нашої землі з найдавніших часів”, “Звідкіля походить Русь” та інші.

Частина наукових праць, які побачили світ у Празі, були або повністю написані, або ж частково підготовлені ще у Відні. Так, перші думки про “Загальну науку права і

політики” С.Дністрянський висловив на сторінках віденського журналу “Воля” в 1920 р. в ряді статей “Статут для Галичини”, “Самовизначення народів”³². Вчений шліфував свої ідеї в лекційних курсах, прочитаних в УВУ у Відні – “Теорія права”, “Конституція права”, “Міжнародне право”, – та прочитаних у Празі – “Загальна наука права і політики”, “Історія філософії права”, “Теорія держави і права”.

Інший професор УВУ, Д.Антонович, у передмові до своєї праці “Триста років українського театру. 1619 – 1919”, виданої 1925 р. в Празі, вказує: “Цю роботу було зроблено ще в 1920 році у Відні, на протязі ж останніх чотирьох років її доповнювалося, оскільки за кордоном попадалися публікації нового матеріалу”³³.

Безумовно, австрійський і празький періоди УВУ не можна порівнювати чи протиставляти. Один семестр у Відні і майже чверть століття в Празі, одноразова фінансова підтримка СУЖіП і матеріальне забезпечення чеського уряду впродовж фактично всього періоду існування УВУ в Чехословаччині, відсутність стипендій для української студентської молоді в Австрії (не рахуючи скромних можливостей Товариства Прихильників Освіти) з одного боку, і знову ж таки систематичні стипендії, виділювані чеським урядом; орендування приміщень у міських школах Відня і можливість користування аудиторіями і бібліотекою Карлового університету з іншого.

Цей перелік умов, обставин і досягнень діяльності УВУ відповідно до віденського і празького періодів його історії можна продовжувати, охоплюючи всі сторони його життя. Австрія була початковим етапом культурно-освітньої праці української еміграції після Першої світової війни в європейських країнах. Чехословаччина стала визначним культурно-освітнім і науковим центром української еміграції, де знайшли підтримку не лише науково-освітні інституції, як УВУ, Українська Господарська академія в Подєбрадах, Український Високий педагогічний інститут М.Драгоманова, але й мистецькі, – українська студія образотворчого мистецтва, Музей Визвольної боротьби України та ін.

Очевидно, що віденський і празький періоди в діяльності українських представників науки і культури були взаємопов’язаними періодами їх життя та творчості, і їх можна розглядати з точки зору лише спадкоємності, продовження кращих набутків.

Переважає більшість українських діячів культури, мистецтва, науки, які брали участь у науково-освітньому житті української еміграції в Австрії, після переїзду на нове місце побуту (в даному випадку до Чехословаччини) продовжували свою діяльність. Австрійський період їх життя та праці був як апробація і втілення ідей організації важливих культурно-освітніх заходів, як набуття організаційного досвіду й розвиток творчих сил. У Відні були закладені основи багатьох значущих для розвитку культурного й освітнього рівня української еміграції справ, які в майбутньому пройшли випробування часом і збагатили українську культурну спадщину. Серед таких справ був і залишається Український Вільний Університет.

Джерела та література:

¹ЦДАВО України в Києві, ф. 4433, оп. 1, спр. 3, арк. 408.

²Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. 1914 – 1920. – Мюнхен, 1969. – С. 467.

³Statni ustredni archiv v Praze. Ukrajinske Museum. – 13. – 351. – 1.

⁴Ibid. UM. 26. – 570.

⁵ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 2085, арк. 8-33.

⁶Львівський обласний державний архів, ф. 350, оп. 1, спр. 873, арк. 16 - 20; Про наукову роботу Дністрянського, зокрема в еміграції, див.: Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819-1991). – К., 1994. – С. 226 - 238; 262 - 271.

⁷Львівський обласний державний архів, ф. 26, оп. 5, спр. 873, арк. 18; Про наукову роботу Рудницького див.: Потульницький В.А. Вказ. праця. С. 275 – 286.

⁸Statni ustredni archiv v Praze. UM. 28. – 648. – s. 1 – 2.

⁹Про науково-освітню діяльність української еміграції в Австрії в міжвоєнну добу див.: Sydoruk Taisa. Kulturelles Leben der Ukrainischen Emigration in Österreich zwischéen den Weltkriegen // Studien zu Deutsch – Ukrainischen Beziehungen. Ukrainische Freie

- Universität. – München, 1996. – Nr. 2. – s. 61 – 93; Ії ж.: Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Австрії (1919 – 1925) // Автореферат дис. канд. іст. наук. – К., 1995. – 22с.
- ¹⁰Statni ustredni archiv v Praze. UM. 13. – 349. – 2. – s. 1.
- ¹¹ЦДІА України в Києві, ф. 4432, оп. 1, спр. 3, арк. 281.
- ¹²Полонська-Василенко Н. Український Вільний Університет (1921 – 1971) // Український історик. – 1971. – №. 1 – 2. – С. 17.
- ¹³Про діяльність Українського Соціологічного Інституту див.: Потульніцький В.А. М.Грушевський – соціолог // Вісник Київського Університету. Серія історико-філологічна. – К., 1991. – №. 1. – С.2-19; його ж. Наукова діяльність М.С.Грушевського в еміграції (1919 – 1924) // Український історичний журнал. – 1992. – №2. – С. 48 – 58.
- ¹⁴Statni ustredni archiv v Praze. - UM. 13. – 349. – 1. –s. 1 – 3.
- ¹⁵Ibid. – s. 6.
- ¹⁶ЦДАВО України в Києві, ф. 3859, оп. 1, спр. 139, арк. 38.
- ¹⁷Там само, арк. 38 – 39.
- ¹⁸Statni ustredni archiv v Praze, UM. – 13. –351. – 2. – s. 2.
- ¹⁹ЦДАВО України в Києві, ф. 3859, оп. 1, спр. 139, арк. 50.
- ²⁰ЦДАВО України в Києві, ф. 3859, оп. 1, спр. 132, арк. 92 – 98.
- ²¹Statni ustredni archiv v Praze, UM. – 13. – 361. – 2. – s. 1.
- ²²Ibid.
- ²³ЦДАВО України в Києві, ф. 3859, оп. 1, спр. 134, арк. 100.
- ²⁴Statni ustredni archiv v Praze, UM. – 13. – 351. – 1. – s. 1.
- ²⁵ЦДАВО України в Києві, ф. 3859, оп. 1, спр. 139, арк. 40.
- ²⁶Statni ustredni archiv v Praze, UM. 13. – 351. – 2. – s. 3.
- ²⁷Ibid.
- ²⁸Ibid. – 13. – 363. – 1. – s. 6.
- ²⁹Matuniak W. Die Verlagstätigkeit der ukrainischen Emigration in der Tschechoslowakei in der Jahren 1900 – 1945 // Jahrbuch der Ukrainekunde. – München, 1984. – s. 174.
- ³⁰Полонська-Василенко Н. До історії Українського Вільного Університету // Архів УВУ в Мюнхені. – Особистий фонд (несистематизований). – Рукопис. – С. 6.
- ³¹Там само. – С. 8.
- ³²Воля. – Відень, 1919. – Т. V. – Ч. 3 – 5; 1920. – Т. II. – Ч. 5, 9.
- ³³Антонович Д. Триста років українського театру. 1619 – 1919. – Прага, 1925. – С. 4.